

РЕЗЮМЕ НА ПРОЕКТ КРЕПОСТ „КАСТРИЦИ” РЕЗИДЕНЦИЯ „ЕВКСИНОГРАД”

Името и мястото на крепостта Кастрици е отбелязано на многобройни морски карти от XIV до XVIII в. по различни начини – Кастрица, Катрици, Катричи, Кетрици, Кастризи, Кастро, Кастри, Кастра, Катриа и пр. Местоположението на крепостта се определя много добре според описанията в два анонимни италиански портулана от XV и XVI в., но съставени по данни от XIV в. Има и още едно сведение, определящо мястото на крепостта – хрониката на Калимах, описваща похода на Владислав III Ягело до Варна през 1444 г. Войските на краля след Каварна превзели “... *Макрополис, Калиакрум, Галата, Варна и много други градове, напуснати от врага*”. Освен това, там се споменава, че “... *Градът (Варна) се простира между два скални хълма: на единия от тях лежи Галата, на другия Макрополис*”. Само може да се предполага, че пристанището на Кастрици е продължило да се използва и през XVI в., защото в законника за пристанищата по Северното Черноморие на султан Сюлейман I се споменава Керсич, заедно с Варна, Балчик и Калиакра.

Крепостта Кастрици е разположена на морския бряг, на 8 км североизточно от Варна, на малък нос, в северния край на Варненския залив. Югозападно от нея има плитък залив, защитен от североизточните ветрове. В края на XIX в. крепостта е била известна сред местното население като „Чатал таш калеси”. Освен това е било видно, че стената прегражда в посока изток-запад малък нос – Св. Яни, което дава и другото име на крепостта „Ай-Яни-калеси”.

По куртината са разположени 5 кръгли (3/4) кули-бастиони с диаметър приблизително 3,5 м. В източния край на фуга са пристроени една правоъгълна (4x4,5 м) и една триъгълна кула (дължина 7 м и основа 5,5 м). Близко до източния край на стената вътрешното пространство е преградено от зид, запазен до 2,5 м височина, с дебелина 1,6–1,8 м.. Огражда част от укрепеното пространство (цитадела?). Портата на крепостта е разположена почти в средата на куртината. Широка е 3 м, а прохода е дълбок 3,2 м. От двете му страни стената е удебелена за засводяването, вероятно с надвратна кула и стълби. Още една малко порта има в западната част на крепостта. Куртината на запад завършва с вписана в стената кръгла кула с диаметър 3,5 м. Южно от кръглата ъгловата кула има напречен зид („мустак”), с дължина 8 м, който се спуска към залива. Фундиран е в пясъка и камъните над древния прибор.

До сега са разкрити близо петдесетина големи двуделни или триделни сгради, две църкви, площади, улица, крепостни стени две порти и кули

РЕЗЮМЕ НА ПРОЕКТ СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА В КВ. „ФРЕНК ХИСАР”, СРЕДНОВЕКОВНА СТОЛИЦА ТЪРНОВГРАД, ОБЩИНА ВЕЛИКО ТЪРНОВО, ОБЛАСТ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

През 2015 г. е проведено редовно археологическо проучване в местността „Френк хисар”, поземлен имот с идентификатор 10447.155.22 по кадастрална карта на гр. Велико Търново. В резултат на извършените археологически разкопки са разкрити напълно архитектурните останки на средновековна църква и частично архитектурните останки от раннохристиянска базилика. По план средновековната църква се състои от олтар, наос, притвор, екзонартекс от запад, галерия от север, която на изток завършва с параклис и галерия от юг. Върху стените на отделните части от постройката са запазени стенописи в частта на цокълните фризове. Във вътрешното пространство на храма са проучени 17 гроба. Характеристиките и особеностите на откритите в някои от гробните

съоръжения движими културни ценности сочат, че храмът е приютил тленните останки на представители на средновековната българска аристокрация и висши духовници от това време. От прилежащия на църквата некропол са проучени 21 гроба. Погребенията в тях са извършени през епохата на Второто българско царство и първите два века на османското владичество.

На този етап на проучване могат да бъдат изказани следните предварителни виждания. Разкритият средновековен християнски храм е функциониал през столичния период на столицата Търновград (XIII - XIV в) и през първите два века на османското владичество (XV -XVI в.). Регистрирани са няколко строителни периода и етапи на изграждане. Първоначално, около втората четвърт на XIII в. е била издигната църква състояща се от олтар, наос и притвор. Впоследствие, по неизвестни за сега причини тя е била разрушена. Изградена е отново през втората четвърт на XIV в. При това изграждане към възстановените олтар, наос и притвор са пристроени галерия от север завършваща на изток с парклис, екзонартекс от запад и галерия от юг. Храмът е продължил да функционира и през първите две столетия на османското владичество след което е изоставен окончателно. Налице са сериозни основания разкритият средновековен храм да е бил католикон на манастирски комплекс с патрон св. Богородица. Това естествено може да бъде доказано едва след извършване на археологически проучвания и научна интерпретация на придобитите резултати от тях. В проучваните сектори, под нивото на средновековния некропол са разкрити частично архитектурните останки на ранновизантийска базилика. Проучено е трасето на южната стена на постройката, която е запазена на ниво субструкция, разкрити са значителни части от южния кораб и олтарния тракт. Предварителните наблюдения сочат, че най-вероятно базиликата е изградена в края на V - началото на VI в. Претърпяла е две сериозни преустройства. Регистрираните на този етап на проучване размери дават сериозно основание да се предполага, че новооткритата базилика ще е най-голямата по площ култова постройка от периода на територията на ранновизантийският град Зикидева.

Средствата от исканата финансова подкрепа за 2016 г. ще бъдат използвани за извършване на следните дейности на обект „Средновековна църква и раннохристиянска базилика" в квартал „Френк хисар" на средновековната столица Търновград.

Дейности свързани с подготовката на терена за провеждане на археологическо проучване (отстраняване на нискостеблена растителност, треви, комуникации, рампи) Изготвяне на точно и пълно описание на видимите части на обекта. Провеждане на археологически разкопки в съответствие с изискванията на нормативните документи. Извършване на теренна консервация на разкритите археологически структури. Реставрация и консервация на движимите културни ценности в Лабораторията консервация и реставрация при Регионален Исторически музей - Велико Търново. Изготвяне на теренна документация и отчет на археологическото проучване.

РЕЗЮМЕ НА ПРОЕКТ АР „НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ” – СЕКТОР „ВОДРАЗПРЕДЕЛИТЕЛНА КУЛА”

Проучвания в сектор „Водоразпределителна кула” в НИАР „Никополис ад Иструм” са извършвани през 2012-2014 г. През 2015 г. разкопки тук не са правени поради липса на финансиране. Изследването в сектора е част от цялостната програма за проучване на Западния акведукт на Никополис ад Иструм. Кулата е в сравнително добро състояние, тя е най-добре запазена в сравнение с всички останали архитектурни паметници в римския град. Чрез продължението на разкопки ще бъдат проучени

участъците източно от съоръжението.

Целта на разкопките през сезон 2016 г. ще бъде проучване на площта в източна от водоразпределителната кула посока и разкриване на данни за строителните периоди и за начина на водоснабдяване на градските квартали. Ще бъдат потърсени останки от първи строителен период на изграждането на водоразпределителната кула западно от Никополис ад Иструм – ранен до края на II в. Разкопките целят изясняване етапите на изграждане на водоразпределителното съоръжение, промените в архитектурното оформление през различните строителни периоди и начините на разпределение на водата към кварталите на града. През настоящия археологически сезон се предвижда довършване на проучванията северно от кулата и разкопки в източна от нея посока; проследяване на керамичния водопровод, разкрит предходния сезон северно от съоръжението и на водопроводите, очертаващи се в източния профил. Изчерпване на културния пласт и документиране.

Предвижда се разкопките да приключат през настоящия и следващия сезони, като за това време бъдат решени научни проблеми, свързани с плана и стратиграфията, след което да бъдат предприети действия за тяхната консервация и анастилоза.

РЕЗЮМЕ НА ПРОЕКТ АР „АНТИЧЕН ГРАД НОВЕ”, СЕКТОР VIII А СГРАДА EXTRA MUROS, ОБЩИНА СВИЦОВ, ОБЛАСТ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Сектор „Сграді extra muros ” е ситуиран западно от западната крепостна стена на римския лагер *Novae*. В резултат на археологическите проучвания е разкрит огромен архитектурен комплекс и е установено, че на това място животът продължава повече от пет века. Изцяло е проучена базилика от VI в. и некропол от последната четвърт на V в., който се свързва с времето, когато Нове е столица на Теодерих Велики. Разкритата сложна по план и обширна като площ резиденция, съществувала през III-IV в., е най-добре проучената сграда от този вид в пределите на цялата Империя.

В последните години усилията на изследователите са съсредоточени към проучването на югозападната част на комплекса, където се откриват останки от архитектурни структури, свързани с най-ранното обитаване на това място – ранен II в. Целта на разкопките през новия археологически сезон е да бъдат разкрити и документирани останките от постройките и да се достигне в южна посока до улицата, която води към Западната порта на лагера. По този начин секторът ще бъде цялостно проучен археологически и подготвен за изготвянето и реализирането на проект за консервация.

Конкретните задачи през настоящия археологически сезон са:

1. Проучване на южните части на разкритите през сезон 2014 г. помещения Ж, З и И от IV век и помещения VII и VIII, функционирали през II век;

2. Разкриването на южния портик на комплекса през различните строителни периоди и достигане до улицата, която преминава южно от сградата и води към западната порта на лагера;

3. Разкриване и документиране на канала, преминаващ под южната част на улицата.

РЕЗЮМЕ НА ПРОЕКТ СЕЛИЩНА МОГИЛА ЮНАЦИТЕ

През 2016 г. се предвижда да продължат дейностите, започнати на селищна могила Юнаците през предходните години. Археологически разкопки ще обхванат площ от 500 м . Те ще са съсредоточени в 2 участъка. Първият е по протежение на крепостната стена и от двете й

страни. Целта е да се проследи докъде е запазена крепостната стена в източна посока, както и отношението ѝ спрямо сградите във вътрешността на цитаделата — дали те се допират непосредствено до нея или остава известно разстояние между тях. При достигане на източния край на стената той ще бъде разчистен до основите, така че ясно да се очертае нейната широчина, структура и запазена височина. Предвижда се оформянето на профил и на жилищните хоризонти в частта им, където те опират непосредствено до вътрешна страна на стената, за да се добие представа за стратиграфската картина вътре в цитаделата - от момента на нейното възникване до унищожаването на селището.

Непосредствено от южната (външна) страна на крепостната стена ще продължи проучването на халколитния ров. В „голямото хлътване“ от вътрешна страна на крепостната стена се предвижда проучването на по-долните нива, за да може да се достигне неговата основа и да се изясни функцията на тази структура, подобна на която не е известна досега.

Вторият работен участък е вътре в сондажа на В. Миков, както и от южната му страна. От южната страна, в кв. 07-04, ще се довърши проучването на разкритите през 2014 г. сгради от II жилищен хоризонт, като се проучи и пространството между тях. Разкритите в кв. 04 нива на сгради от III и IV хоризонт дават възможност да се установи връзка с нивата в сондажа на В. Миков - квадратите Н7-Н3, в които ще продължи проучването, замразено през 2014-2015 г. Вътре в сондажа на В. Миков се предвижда и проучването сградите в кв. М6 и М7, както и на дървената платформа/платформи и на разположените върху тях съоръжения в кв. М5. Ще продължи и започнатото проучване на най-източната част от периферията на могилата.

Проектът включва графична и фото документация на разкритите структури, като се приложи системата на фотограметрията, даваща възможност за получаване на триизмерно изображение. Ще се извършат палеоботанични и археозоологични изследвания.

Разкритите уникални структури от праисторическата епоха (V хил. пр. Хр.) ще се подготвят за консервация и експониране.

РЕЗЮМЕ НА ПРОЕКТ „КНЯЖЕСКИ МАНАСТИР В М. КАРААЧТЕКЕ," ВАРНА

Средновековният манастир в м. Караач теке се намира на около 5 км северозападно от Варна. Той е построен на висока тераса на южните склонове на Франгенското плато, която вероятно е била избрана поради две практични причини: по-слабият наклон от север на юг в сравнение с другите тераси и близостта на добър водоизточник, който е бил използван още през римската епоха. Сградите на комплекса са разположени на тераси, следващи естествения наклон от север на юг на площ от около 10 дка. Църквата е построена в сравнително равната южна част върху специално изградена площадка от камъни и хоросан. Комуникацията между църквата и сградите, разположени на по-високите тераси северно, северозападно и североизточно от нея се е осъществявала посредством масивни стълбища. Оградна и в същото време, подпорна стена е разкрита от север. Въпреки проследяването на стената и от изток, реконструкция на манастира като напълно ограден комплекс може да бъде само хипотеза, най-вече поради нарушената цялост на южната част на терасата от съвременен черен път и терасиране.

Църквата, т. нар. "игуменарница" и „скриптория" северозападно от храма и сградата западно от храма са построени в opus mixtum и най-вероятно са били първите и основни сгради, издигнати съобразно предварителния план на комплекса. Храмът със своя триконхален план от типа "вписан кръст" с вписана от запад четвърта конха засега е без паралел в българската средновековна архитектура, а сходните примери от територията на Византия са много малко.

Към това трябва да добавим още и вътрешната украса на църквата, за чието богатство и разнообразие свидетелстват мраморните капители, осмостенните колонки с инкрустирана украса и хилядите стенописни фрагменти. Високият стандарт на живот в тази обител обаче не проличава само в архитектурните решения на сградите, но и в хигиенното благоустройство на комплекса чрез изграждането на латрина в западния сектор на манастира.

През 2013 г. южно от „скриптория“ и западно от църквата попаднахме на аязмото, чудотворният извор на княжеския манастир. Сградата е разположена по оста северозапад - югоизток, има правоъгълен план (3,40 x 2,80 м) и е запазена до покрив. Тя е градена от редуващи се пояси от добре обработени камъни и тухли и е засводена с полуцилиндричен тухлен свод. Самият покрив е изграден от правоъгълни тухли по билото на свода и от квадратни тухли, които оформят стрехи над дългите стени на сградата. Под стрехите е направен т. нар. корниз „вълчи зъби“ от специално оформени тухли с островърх край. Западната стреха е разрушена от южното трасе на по-късна преградна стена, която „стъпва“ върху западната периферия на сградата. Разрушена е била и южната фасада на самата сграда, но пораженията са били поправени с доста по-груб каменно-тухлен градеж. Интериорът се състои от едноделно засводено правоъгълно помещение с височина 2,80 м. Подът му е с правоъгълна форма и по него тече вода. В югоизточния ъгъл на 0,60 м от пода е разположена глинена тръба за преливник, а в югозападния ъгъл се вижда малък отвор близо до дъното, през който водата се оттича на юг. Строителната техника и материали, използвани в градежа на неговата сграда са идентични с тези на църквата, „игуменарницата“, скриптория и западната сграда, което показва, че аязмото е част от оригиналния вид на манастира от края на IX в. На територията на България, а и на Балканите няма запазени други аязма от този ранен средновековен период.

РЕЗЮМЕ НА ПРОЕКТ АР „ТРАКИЙСКИ И АНТИЧЕН ГРАД КАБИЛЕ” ОБЩИНА ТУНДЖА, ОБЛАСТ ЯМБОЛ

Останките от античното селище Кабиле се намират на 7 км северозападно от днешния град Ямбол, върху източните склонове на възвишението Зайчи връх. Средищното положение на обекта по долината на Тунджа, където се пресичат сухоземните пътища, водещи от юг на север и от запад на изток предлага отлични възможности за протичане на интензивен селищен живот. Налице са данни за възникване на светилище върху най-източния скалист дял на Зайчи връх още в началото на I хил. пр. Хр. За пръв път Кабиле се появява в изворите, съобщаващи за походите на македонския цар Филип II (359–336 г. пр. Хр.) в Тракия. Това е моментът, когато селищният живот получава забележителен тласък с основаването на модерен за времето си градски център, концентрирал в себе си икономическия и военно-стратегически потенциал на района. От времето на Александър Велики (336–323 г.) и неговите политически приемници на Балканите Кабиле израства като един от най-важните градове във вътрешността на Тракия. Историческите и археологически данни сочат, че наред с развитата местна и регионална инфраструктура, градът е основен партньор на най-изявените търговски центрове в Егейския басейн, важен потребител и разпределител на вносни изделия и предмети на лукса. Наред с това Кабиле засега е единственият сигурно засвидетелстван вътрешнотракийски град, организиран освен сребърно и бронзово монетосечене, износ на собствена продукция в специално подпечатана тара, следвайки производствените стандарти, възприети на пазарите в Средиземноморието.

Кабиле не убягва от интересите на римската експанзия. При похода на Марк Лукул в Тракия през 72 г. пр. Хр. градът е превзет. Важността му за контрола на комуникациите и търговията са оценени от новите завоеватели и в Кабиле е настанена

смесена конно-пехотна част. Така старият град е превърнат в римски военен лагер. С административните и религиозни промени, настъпили в края на III в. и първата половина на IV в. Кабиле отново е признат официално за център с градски статут. В епохата на Константин Велики (306–337 г.) градът се превръща в християнско средище със свой епископ. Бързият разцвет на града е прекъснат от варварските нашествия в края на IV в. По всяка вероятност през V–VI в. тук е пребивавал само гарнизон. Селището е опустошено и изоставекалиакрао в края на VI в. след един от многобройните славяно-аварски походи на юг от Стара планина. В периода на Втората българска държава селищният живот е възобновен за кратко.

Редовните археологически разкопки в Кабиле започват през 1972 г. От 1969 г. обектът е обявен за Национален археологически резерват. Организираното археологическо проучване се осъществява до 1991 г. със средства на Ямболската община, НАИМ–БАН и СУ „Св. Климент Охридски“. След откриването на специалност *Археология* в Софийския университет през 1992 г. проучването е поето изцяло от екип на катедрата в сътрудничество с РИМ–Ямбол. От 1995 г. тук се провеждат ежегодните стажове на второкурсниците от специалността. Обектът разполага с база и лаборатория за полева консервация и реставрация на движими археологически паметници. Освен това на територията на резервата е изграден музей на място, чиято експозиция представлява една от най-богатите и разнообразни сбирки в страната.

През последните години археологическите проучвания в рамките на античния град са съсредоточени основно в сектор V. Проучванията в сектора започват в началото на 80-те год. на XX в. и продължават до днес. Разкопани са основно структури от късноримската епоха, под които са регистрирани останките от голяма сграда от ранноелинистическата епоха.

Предлаганият за финансиране проект предвижда продължаване на археологическите проучвания именно в рамките на сектор V. Програмата за разкопките през 2016 г. предвижда: 1. Допроучване на частично разкопаните през 2014 и 2015 г. три късноримски сгради. 2. Проучване на регистрираните структури от римската епоха. 3. Изясняване на хронологията на проучваната от 2004 г. насам сграда от ранноелинистическата епоха. Значителната концентрация на импортни предмети от ранноелинистическата епоха позволява на екипа да предположи, че в непосредствена близост е централният градски площад (агората) на селището. Именно с разкриването на елинистическата агора са свързани основните очаквания при проучването на централната градска част на Кабиле. Локализирането на градския площад, освен че би било неоспорим принос в проучването на топографията и градоустройството на Кабиле, би дало ценни сведения за икономическия, политическия, културния и религиозния живот на населението на града.

РЕЗЮМЕ НА ПРОЕКТ КРЕПОСТТА РУСОКАСТРО

Крепостта Русокастро е изградена е на скален хълм с височина 108 м., на 3.5 км. северозападно от с. Русокастро. Отстои на 35 км. западно от гр. Бургас, непосредствено до шосето, свързващо селата Русокастро и Желязово. Площта на крепостта е малко над 50 декара и това я прави една от най-големите средновековни крепости в България [царската крепост Трапезица във Велико Търново е с площ от 68 декара). Била е изградена в самото начало на VI в. Крепостната стена е широка до 2.8 м., а от юг има и втора крепостна стена. Вътрешното пространство е разчленено на самостоятелно отбраняващи се сектори - 3 на брой. В началото на VII в. крепостта е била изоставена. През IX в. тук е възможно да е бил установен български гарнизон, който е охранявал

границата с Византия. По това време линията на границата съвпада с трасето на вала Еркесия - дългият 131 км. окоп, който започва от Дебелт и преминава на 2 км. от крепостта Русокастро. Обектът е в разцвет от IX до края на XIV в. За съжаление, въпреки многобройните обещания, ръководството на Община Камено до 2014 г. не предприе мерки за проектирането на КРР на обекта. Това бе и причината през 2015 г. да откаже да проучвам крепостта. За щастие, настоящото ръководство на Общината има ясна визия за крепостта Русокастро, и е предвидила като стратегическа цел превръщането ѝ в устойчива туристическа дестинация, като обект на туризма, свързан с културно-историческото наследство. За целта в момента се извършва процедура по възлагане на Задание за проектиране, а по-късно - и на технически проект за проектиране за КРР на крепостта, което се възлагат от страна на Община Камено. Описание на цитаделата на крепостта

Цитаделата на крепостта е с площ от ок. 2 дка. Тя е с неправилен издължен план. Построена е на най-високата част на скалния хълм. Стените са трасирани по скалния венец на хълма. Цитаделата е свързана конструктивно с централния западен вход на крепостта, с който образуват единен фортификационен комплекс. Откъм запад той е ограничен от западната крепостна стена; откъм юг-от входа на крепостта с допълнително изградена стена, свързваща се със южната стена на цитаделата; от изток стената се явява продължение на южната стена на цитаделата, а от север източната стена завършва със скален зъбер, при който няма градежи поради пропадния характер на терена. В рамките на цитаделата се забелязва водохранилище от тухли, споени с розов хоросан, чийто план не е ясен. В южната част на цитаделата, която е свързана с входното пространство, е изградена мощна сграда с три вътрешни пилона, носещи покрива на сградата. Това вероятно е казарма за крепостния гарнизон.

Северно от входа на крепостта е изградена кула, чийто план не е изяснен - тя не е проучвана. Запазена е на височина ок. 3 м.

Всички посочени по-горе дадености - местоположение, постигнати резултати, много добрата запазеност на архитектурата, връзката на обекта с националната българска история и памет, фактът че се кандидатства за допроучване на посочения обект, сериозното намерение на Община Камено да превърне крепостта Русокастро в туристическа дестинация и осигуреното финансиране от нейна страна, налага проучванията на обекта да продължат с ускорени темпове за бързото започване на консервационно-реставрационните работи.

РЕЗЮМЕ НА ПРОЕКТ КЪСНОАНТИОЧЕН ГРАД АБРИТУС

В резултат на финансовата подкрепа от МК в размер на 12 000 лева и дофинансиране в същия размер на Община Разград археологическото проучване в Лбритус през 2015 г. се осъществи в рамките на 42 работни дни. Усилията бяха насочени в т.н. сектор 3, разположен непосредствено покрай северната крепостна стена на града, покрай кула 9 и до източната крепостна порта. Проучени бяха общо девет археологически структури:

2 гюлувкопани жилища от X-30-те год. на XI в.;

основи на двуделна сграда с каменен градеж на калова спойка с дълж. 13,80 м и разкрита до сега ширина 3 м с находки керамика от VI в. и монети на Анастасий I и Юстиниан I; масивна двуделна сграда с дълж. 9,35 м и проучена шир. 3 м от периода 80-те год. на V - I четвърт на VI век;

масивен каменен зид, вероятно част от гюм. 3, с посока североизток-югозапад и разкрита дължина 11, 70 м.;

части от разделени с коридори, пет големи помещения, частично проучени през 2013 г. и все още не разкрити цялостно в южна посока, с многобройни находки на керамични съдове и монети, датиращи от периода ср. на IV до 80-те години на V в.; югозападен ъгъл на по-ранно помещение, обитавано в периода началото 30-те години на IV век.

Резултатите от тези проучвания бяха приети с приемателен протокол № 10-00-369/23.10.2015 г. на Експертна комисия от ГД ИОКН в МК. с който бе препоръчано продължаване на проучването. Резултатите от разкопките са подадени за печат.

Включените в настоящия проект открити археологически структури - част от голям архитектурен комплекс - се намират непосредствено до ходовата линия за туристическия поток в резервата, до източната крепостна порта и непосредствено преди сградата с интерактивна експозиция. Пълното разкриване на археологическите структури тук, подходящата им реставрация, консервация и експониране с покритие над тях би създавало за посетителите атрактивна експозиция на открито, с възможност за движение по уличките на късноантичния Абритус, покрай запазените на значителна височина стени на жилищни сгради от този период. Предстои изработване на цялостен консервационно-реставрационен проект за пълното им представяне пред публиката. Регионален исторически музей - Разград се нуждае от финансова подкрепа за продължаване на археологическото проучване в сектор 3, разположен покрай северната крепостна стена на Абритус. Необходимо е допроучване на откритите археологически структури - части от 6 сгради с общо 12 помещения със запазени във височина зидове до близо 2,30 м. За изясняване на техния план е необходимо проучването да се разшири в южна посока, накъдето те се развиват.

РЕЗЮМЕ НА ПРОЕКТ „СЕЛИЩНА МОГИЛА НУРИЮК” С. СУШИНА, ОБЩИНА ВЪРБИЦА, ОБЛАСТ ШУМЕН

Селището се намира в историко-географския район Герлово, представляващ обширна котловина с множество ниски планини и хълмове, създаващи неповторими природни пейзажи, все още ненакърнени от достиженията на съвременната цивилизация. Най-забележителния обект в района е, може би, язовир Тича, охраняван основно от река Тича и нейните притоци. Язовирът хармонично се вписва в околния разнообразен релеф и създава изключителни условия за отмора и развлечения. По традиция, Герлово се смята за сравнително изостанал, в икономическо и културно отношение район. И тези “недостатъци”, в съвременните условия се превръщат в негови изключителни предимства.

Селищната могила край с. Сушина е известна в научната литература още от началото на XX век. Сред местното население е известна с името Нуриюк (могилата на някой си дядо Нури). Могила е с координати 43° 03' 33,03''; N26° 46' 04,81'' E и се намира на около 25 км югозападно от Велики Преслав, и на около 16 км североизточно от гр. Върбица. След изграждането на язовир Тича през 60-те години, е проучена единствено селищната могила край с. Виница. За съжаление, не е обърнато внимание на другите праисторически могили, и те са били залети от водите на язовира. Такава е съдбата и на могилата в Сушина. И тя попада в неговата чаша и системно е разрушавана от ежегодните промени в нивото на водата. При тези промени, през 2007 г., водата разкри човешки кости, които станаха причина за започването на археологически проучвания на некропола на могилата (досега са проучени 15 гроба). От 2009 г. започват редовни археологически проучвания на могилата, които се финансираха изключително от физически лица. Обобщените резултати от проучванията до 2012 г. бяха представени на международен симпозиум в Атина, където предизвикаха изключителен интерес у чуждестранните специалисти.

Целта на проучванията през първите години бе да се установи времето, когато

животът в могилата е бил прекъснат. Работихме в три сондажа, в които установихме, че най-късното обитаване на могилата е през късния халколит – края на V хил. пр. Хр. Достигнатата дълбочина е едва 0,25-0,30 м от повърхността. Попаднахме на части от три жилища с разнообразен инвентар – пещи, подиуми, ями, керамични съдове, каменни сечива, антропоморфна и зооморфна пластика, множество накити от кост, Spondylus, мрамор и др. Най-значимото откритие бе частичното разкриване на каменна отбранителна стена (укрепление), със запазена суперструкция.

Каменното отбранително съоръжение бе обект на проучване, макар и твърде скромно, през следващите години. Интересът към него бе продиктуван от няколко фактора – заплахата от пълно унищожаване от водите на язовира и рядката възможност да бъде проучен такъв паметник върху цялата си площ. Тогава установихме, че то е ограждало селищната могила по западния склон – единствената лесно достъпна страна на селището. Установихме наличието на три полукръгли кули/бастиони, като само едната проучихме частично. Вероятно стените са укрепвани допълнително отвън чрез пласт трамбувана жълта глина, облицован с нов каменен зид. Тези ремонти са били наложени поради разрушително земетресение, за което съдим по ясните широки пукнатини между камъните в отделни участъци.

Данните от последните ни проучвания дават основание да предположим, че първо е била издигната вертикална каменна стена. В района на могилата се среща в изобилие каменна суровина – кластични каменни късове, които без допълнителна обработка могат да служат като строителен материал. Изобилието от подходяща каменна суровина е провокирало обитателите на селището да изградят това каменно отбранително съоръжение. По-голямата част от използваните камъни са предимно плочи, най-големите – с дължина до 1,15 м. Изградено е било каменно съоръжение, преграждащо достъпа до могилата от запад. Дължината на тази преградна стена е около 50 м. В стената е проучена частично една полукръгла кула/бастион, разположена в приблизителната среда на съоръжението. Имаме наблюдения от повърхността за наличието на още две кули, разположени симетрично в северната и южна част на стената. Разчистената кула е почти полукръгла, с диаметър около 3 м и е разположена приблизително в средата на склона. Запазената ѝ височина, засега е 2,40-3,10 м, без да сме достигнали основата, поради нивото на подпочвените води. По цялата си обиколка е укрепена с „каменна яка”. Запълнена е с трамбуван фин льос и поради тази причина може да бъде наречена бастион. Впоследствие, поради улягане или земетресение, се е налагало да се извършват ремонти. Разкрихме дълги укрепващи зидове, които нарекохме „каменни яки”. На места установихме три последователни укрепващи зида, като най-външният е бил измазан с глина, смесена с варовикови бучки и камъчета, вероятно за да се затрудни изкачването по стената. Поради ограниченото проучване и нивото на подпочвените води, установената ширина на тези укрепвания е 5-6 м от вертикалната стена

Значими резултати постигнахме и в централната част на каменното съоръжение. Изхождайки от предположението, че независимо от дълбоките основи и масивността на стената, би следвало на някакво дълбочина да достигнем до ходовото ниво по което се е преминавало през входа. Слизайки в дълбочина в площта пред входа и демонтирайки южната половина от преградната стена, достигнахме до пасаж от камъни, разположени хоризонтално. Така разчистихме напълно и южното лице на входа – изградено от идеално подбрани и подредени камъни – най-големи в основата и по-дребни – във височина. Важно е да се отбележи, че ходовото ниво е на кота 4,20 м, която съвпада с котата на предполагаемия глинен отбранителен вал, частично проучен през 2011 г. Вероятно, в един момент оградената от глинобитното съоръжение площ се е оказала недостатъчна, а самият вал – амортизирал. Така, обитателите на това селище са

изградили ново отбранително съоръжение – този път от камък, като входът към селището е бил на височината на глинобитния вал.

По груби сметки, за изграждането само на вертикалната стена са вложени повече от 830 кубически метра камъни, без изграждането на трите каменни яки и бастиона!

В края на проучванията за 2014 г. бе направено точно (с две GPS станции) геодезично заснемане на целия проучен терен. Проведено бе и 3D сканиране на цялото разкрито до момента каменно съоръжение.

Досега са открити 1846 находки – сечива от камък, кремък, кост, рог и мед; накити от мрамор, кост, злато и Spondylus; разнообразна керамична антропоморфна пластика; керамични модели на пещи и сгради и др., които се съхраняват във фонда на РИМ – Шумен.

Проучвания през 2015 г. ще са подчинени на идеята за цялостното разкриване на отбранителната стена. Работата ще се съсредоточив няколко сектора: допроучване на входа в каменната стена; проучване конструкцията на бастиона/кула; проучване на най-северната и най-южната част на съоръжението; проучване на предполагаемата „потерна“; проучване на разкритото от водите на язовира опожарено жилище в югозападната част на могилата; контролни сондажи по цялата периферия на могилата, за установяване на евентуални други каменни отбранителни съоръжения.

Проучванията в Сушина през 2015 г. биха разширили нашите познания и в областта на социалната структура на обществото през халколита. Като основна цел на бъдещите проучвания се очертава приближаване до отговора на въпроса: защо и с чий труд е изградено това респектиращо каменно отбранително съоръжение с такова огромно количество каменна маса? Досегашните резултати и очакваното допроучване на отбранителната стена ще дадат възможност за държавническо формиране концепция за бъдещето на този изключителен обект, а от там и бързото изготвяне на проект за неговата консервация и социализация.

РЕЗЮМЕ НА ПРОЕКТ „ПЛИСКА, ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР-ИЗТОК“

Обект „Плиска, Дворцов център-изток“ се проучва 4 години (2011-2014 г.) Още от самото начало беше разработена специална методика, която залага на комплексен подход в изследването на всички елементи на археологическата култура. Въведе се широк спектър от модерни изследователски методи: геофизично изследване на големи площи; археомагнитен анализ на пещи; стратиграфски и планиграфски анализ на структурите и находките; статистически анализ на керамиката; антропологическо изследване; археостеологичен анализ; археоботанически анализ; нумизматична експертиза; химически анализи на находките и др. Посочените по-горе методи поставиха на качествено ново ниво проучванията в Плиска.

Модерната методика на проучване на обекта позволи да се придобият нови и много разнообразни научни знания. Дългосрочната стратегия е насочена към изследване на всички елементи от всекидневието на средновековния жител на Плиска. Новите знания вече ни позволят да разработим аргументирани 3D визуализации на жилища, домашни съоръжения, реконструкция на интериора и екстериора на пространството, да се получи информация за средновековните технологии в металообработката, гърнчарството, косторезбата, хранителните навици на населението и др.

Когато проучванията напреднат достатъчно ще може да се направи точна възстановка на елементи от градоустройствената схема за всеки един от периодите в Плиска, което ще допринесе за увеличаване потенциала на обекта да развива образователни и културно-туристически дейности.

След 4 археологически сезона, са разкрити и проучени голям брой вкопани жилища. Разкрити са 5 гроба и десетки ями и домакински съоръжения. Инвентирани са няколкокостотин находки и 45 монети. Стратифицирани са над 20 хил. фрагменти керамика, нарисувани са около

600 керамични образци, възстановени са около 40-50 цели и полуцели форми на съдове. В напреднал процес на обработка е остеологичният и антропологичният материал. За съжаление изследователският процес беше силно затруднен и ограничен от липсата на финансиране през 2015 г.

Задължителен етап от работата на екипа, който проучва обекта, е подготовката и поетапното публикуване на резултатите. Досега са излезли от печат 11 публикации. През тази година ще се подготвят нови две изследвания на важни находки и структури, които бяха открити през 2014 г. Ще продължи подготовката за публикуване и на керамиката от проучения сектор, както и обобщаващо изследване за стратиграфията на следстоличния период в Плиска.

РЕЗЮМЕ НА ПРОЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА” - СЕКТОР СЕВЕР

Проучванията в Сектор Север на средновековния град Трапезица във Велико Търново продължават без прекъсване 9 години (от 2007 до 2015 г.). В изпълнение на дългосрочна програма за изследване на втората цитадела на столицата на Второто българско царство бяха проучени над 5500 кв. м площ. При разкопките бяха разкрити части от Западната и Източната крепостни стени, 4 бойни кули, Северната порта, 2 Дворцови сгради, 2 Военни сгради, 2 работилници, 3 църкви и 3 Некропола с над 550 гроба. Резултатите от разкопките досега са представени в 30 публикации, между които и 1 монография, отразяващи проучванията между 2007 и 2015 г.

Предвидено е археологическите проучвания да се проведат в рамките на един месец след превеждането на средствата по сключения договор. След приключването на разкопките ще бъде осъществена обработката на археологическите материали и извършени съответните научен и финансов отчет за разкопките. При археологическото проучване на Сектор Север на крепостта Трапезица през 2016 г. ще се разкопае пространството между Северната кула и Дворцовите сгради с площ около 150 кв. м, като по този начин ще завърши цялостното проучване на подхода от Главния вход на крепостта към Северната кула и връзката с улицата край Източната крепостна стена. Разкопките ще доведат до пълното проучване на тази част от крепостта, а всички разкрити архитектурни структури ще бъдат предадени за цялостна консервация. Това определя значението на обекта като начало на основния туристически маршрут, защото осъществяването на проект "Изграждане на подпорна стена, художествено осветление и туристическа инфраструктура за достъп до историческия резерват Трапезица, гр. Велико Търново" започна точно от този сектор.

РЕЗЮМЕ НА ПРОЕКТ КЪСНОРИМСКА ПЪТНА СТАНЦИЯ НА ПЪТЯ НАИСУС – РАЦИАРИЯ М. АНИЩЕ, В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ГРАНИЧАК, ОБЩИНА БЕЛОГРАДЧИК

Проектът предвижда осъществяване на геофизическо проучване чрез геофизичен комплекс, включващ георадар и градиентометрия, на площ от 3000 м². Тази територия включва все още непроучената чрез разкопки част от преториума на пътната станция, както и площи извън него, където има податки за съществуване на други сгради, за които може да се предполага, че също принадлежат към инфраструктурата на пътната станция.

Геофизическото проучване на преториума ще даде предварителна представа за

съществуването или не на обособени помещения в непроучените площи, което ще определи приоритетите при бъдещите археологически разкопки, целящи цялостно разчистване на комплекса, с оглед на неговата социализация и превръщане в туристическа атракция.

Недеструктивното проучване извън границите на преториума ще позволи изграждането на предварителна представа за обхвата на целия комплекс на пътната станция и ще доведе до значителна икономия на време и средства при предстоящите

РЕЗЮМЕ НА ПРОЕКТ "ДВОР, СЕВЕРНО ОТ ЦИТАДЕЛАТА ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА. СЕКТОРИ "ТАЙНИ ХОДНИЦИ" И "ДЪРВЕНА СГРАДА" ГР. ПЛИСКА

Обектът е разположен северно от Цитаделата във Вътрешния град на Плиска и представлява дворно пространство, ограждащо площ от около 8,17 дка, ограничено от траншея за дървена ограда. През последните четири години усилията на колектива са съсредоточени върху два сектора:

1. Тайни ходници, чиито трасета излизат от северната стена на западната половина на Цитаделата.
2. Негативни останки от ранни дървени конструкции – сгради и дървени огради, някои от които са синхронни, а други - със сигурни белези за ремонт за кратък период от време.

РЕЗЮМЕ НА ПРОЕКТ "КРЪГЛА КАМЕННА ПЛОЩАДКА" ГР. ПЛИСКА

Проведените през 2015 г. археологически разкопки на обект Кръгла каменна площадка (ККП) – северна периферия в НИАР-Плиска имаха за цел да изяснят плана, конструкцията и относителната хронология на съоръжения и сгради, които се развиват северно и западно от ККП. Постигнатите резултати могат да бъдат обобщени в няколко насоки:

1. В сектор западна периферия се разкриха две стратиграфски суперпозиции. В по-южната (квадрати 8/В и 8/Г) са включени следните структури – каменна настилка, представителна сграда с монументален двулицев квадров градеж със спойка от розов хоросан, трасе на таен ходник, ККП. В северозападната периферия върху най-близката до площадката траншея се разполага Ю стена на жилище 1, а най-късна е яма 78, която последователно разбива стената на жилището и траншеята (обр. 2, 5, 6);

2. В изкопите по южната периферия се проучиха 9 гроба от некропол от първата половина на XI век; разкри се трасе на траншея с посока север-юг, която е част от по-ранна от ККП сграда;

3. В североизточния сондаж се разкри част от трасе на траншея, проучена по протежението на цялата североизточна периферия на ККП;

4. В северната периферия се разкриха 3 траншеи с посока изток-запад – част от голямата дворцова сграда, изградена на север от ККП и синхронна с нея.

5. Добитият подемен материал – метални находки, битова и строителна керамика – обогатява натрупаната информация за периода на следстолична Плиска.

1. Западна периферия

При разкопките на западната периферия на ККП се разкри каменна настилка от големи добре обработени варовикови блокове, която има квадратна форма и е ситуирана между ККП и болярското жилище. Стратиграфската позиция на настилката я поставя в края на IX век. Тя може да бъде синхронна с ККП, но по-вероятно е по-късна от нея.

Непосредствено на запад от ККП на дълбочина 1,10 м от съвременния терен се попадна на горната част на зид, основите на който достигат до дълбочина 2,50 м. Зидът е изграден от добре обработени (на места ретуширани) квадри, поставяни в системата лойфер-биндер, споени с бял хоросан и фугирани с розов хоросан. Дълбочината на основите и характерът на градежа свидетелстват за сграда от началото на монументалното каменно строителство в Дворцовия център на Плиска.

Под основите на каменната стена се проследи трасето на известния таен ходник, който върви от капището в цитаделата на север, излиза от северната порта на дървената ограда на цитаделата, завива на изток при каменната сграда и право на изток влиза под настилката на Арената.

В северозападната периферия траншеята И-3 частично е пресечена от яма 78. И тук, както при И продължение, ширината е 60 см, а дълбочината 30 см. До Ю страна на траншеята е долепен ред тухли и няколко камъка. Този ред от тухли и камъни не е част от конструкцията на траншеята, а е принадлежал на Ю стена на жилище 1, следователно на лице е суперпозиция от 3 структури. Най-ранна е траншеята, върху която се разполага Ю стена на жилището, а най-късна е яма 78, която последователно разбива стената на жилището и траншеята. В ямата се откри анонимна византийска монета - Клас А2. 1.1 (976-1030/35), която се явява *terminus ante quem* за най-късната структура, което означава, че жилището е функционирало вероятно през първата половина на X век, а траншеята под него, както и цялата сграда, чиято южна стена е траншеята, са от края на IX – началото на X век.

2. Южна периферия

При проучването на южната периферия на ККП се разкриха 9 гроба – част от християнски некропол от времето на последния период на обитаване в Плиска – първата половина на XI век. Всички индивиди са погребани според християнския канон, с ориентация запад-изток, по гръб с изпънати крака и скръстени в коремната област ръце, без инвентар.

В крайния югоизточен сондаж, под нивото на гробовете, се проследи трасето на траншея с посока север-юг. Тази траншея е част от сградата, която ККП възсяда и вероятно е синхронна с трасето на тайния ходник.

3. Източна периферия

Единствената структура, която се разкри на изток, беше траншея с посока север-юг в най-североизточния сондаж. Траншеята се следи на север още 20 м и вероятно е част от сградата, проучвана в северната периферия на ККП и синхронна с нея.

4. Северна периферия

В северната периферия се разкриха 3 траншеи с посока изток-запад и 2 траншеи с посока север-юг. Траншеите са фланкирани с редици двойни ями, обозначени от нас като конструктивни, за разлика от останалите ями, които нямат връзка с траншеите и не са част от конструкцията на тази сграда. Разкритите негативни структури са част от голямата дворцова сграда, изградена на север от ККП и синхронна с нея.

5. Подемен материал

През сезон 2015 г. бяха намерени находки с впечатляваща научна и еспозиционна стойност. Сред тях най-информативни са бронзовите монети и оловните печати. Сред интересните находки са апликациите и токите – елементи на коланни гарнитури, костена закопчалка и бронзови нагръдни кръстчета.

РЕЗЮМЕ НА ПРОЕКТ АР „РИМСКИ ВОЕНЕН ЛАГЕР И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД НОВЕ” ПРИ СВИЦОВ

През 2014 г. с финансиране от Министерството на културата започна проучването на обекта Виа принципалис. Това е главната улица на селището, която свързва западната и източната порта на лагера и на по-късния град Нове. Целите на проекта са подготовката на обекта за реализацията на етап II от проекта за консервация и реставрация на римския военен лагер и ранновизантийски град Нове. След успешното осъществяване на етап I, което доведе до консервацията и реставрацията на центъра на града с щаба на легиона и епископския комплекс, е необходимо да се пристъпи към етап II, който обхваща следните обекти, разположени на един туристически маршрут: резиденцията на управителя на провинция Долна Мизия (вила екстра мурос) – западна портата – военната болница. Във тази връзка е необходимо да се направи следното:

1. Да се завършат разкопките на резиденцията, която е един от най-представителните обекти, разкопавани в Нове. 2. Да бъде разчистена западната порта, особено нейната северна кула. 3. Да се проследи главната улица на лагера и на града, която е естественият маршрут на туристическата обиколка. Допълнително трябва да се изяснят структурите около улицата – наличието на таберни, офицерски клубове и други, които обикновено се разполагат около нея. Това ще създаде естествен преход към сградата на единствената запазена в света римска военната болница.

До момента е проучено кръстовището на главната улица с виа сагуларис и канализационната система на последната, която е отвеждала отпадните води от лагера през северната крепостна стена към р. Дунав. През миналата година се разкри и един от каналите, отводняващ южния портик на виа принципалис. Бяха установени две нива на настилката на улицата, едното от големи каменни плочи, а второто – значително по-късно – от трошляк, парчета тухли и хоросан. До момента не е установен пълният профил през улицата, което е една от задачите през тази година.

Културният пласт на обекта е наситен с много находки и други материали, чиято обработка изисква присъствието на специалисти. Задължително е в края на кампанията да има нумизмат за обработка на монетите. Наложителни са и консултации с палеозоолог и палеоботаник, в случай на нужда и със седиментолог и геолог. Задължително е участието на геодезист за подготвяне на терена и възстановяване на план-квадратната мрежа, а след това и за изчертаване на новооткритите строежи.

След приключването на сезона се прави временна консервация, която обикновено се изпълнява или с покриване на структурите или с надзиждане на зидовете с камъни, споени с глина – един много ефективен начин за временна превенция. За целта трябва да се предвидят средства за работници и за материали. Всички метални находки се консервират веднага в лабораторията на РИМ-В. Търново.

РЕЗЮМЕ НА ПРОЕКТ НАЦИОНАЛЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ И ПРИРОДЕН РЕЗЕРВАТ „КАЛИАКРА“, НОС КАЛИАКРА, ОБЩ. КАВАРНА

Археологическите проучвания на крепостта Калиакра от 2004 до 2014 г. се провеждат от колектив с научен ръководител доц. д-р Бони Петрунова, като през различните години зам. ръководители са Елена Василева, Яна Димитрова, Филип Петрунов. Финансирането се осигурява от ГИМ Каварна и Министерство на културата.

През 2015 г. проучванията бяха съсредоточени в три сектора, както следва: Сектор „Жилищни сгради“, Сектор „Антична стена“ и Сектор „Некропол“. След проучванията в посочените по-горе сектори, новоразкритите структури са съхранени съобразно становището на архитект. През 2016 г. отново ще се стремим да обогатим археологическата карта на Калиакра, чиято обща площ е 150 дка. Всъщност това е единствената столица от периода на Второто българско царство, която почти не е засегната от съвременно строителство. Това предполага и по-специално внимание към резервата и неговото развитие като културна и туристическа дестинация.

РЕЗЮМЕ НА ПРОЕКТ НОС ЧИРАКМАН, ГР. КАВАРНА, ОБЩ. КАВАРНА, ОБЛ. ДОБРИЧ

Разкопките на Чиракман започват през 1973 г. под ръководството на н.с. Васил Василев – НАИМ-БАН. След смъртта на последния през 1990 г. проучванията се ръководят от доц. д-р Иван Сотиров – НАИМ-БАН. През годините като заместници участват Димитър Топтанов –НАИМ-БАН, Асен Салкин – ГИМ Каварна, доц. д-р Бони Петрунова – НАИМ-БАН и гл. ас. д-р Йордан Гатев, НАИМ-БАН.

При разкопките са проучени сгради и гробове от Елинистическата епоха и Римското владичество. Основната укрепителна система е от Ранновизантийската епоха, като следва да се приеме като дата на строеж края на IV в. От юг се е намирала порта с четириъгълна кула, към която е долепено караулно помещение. Крепостната стена обхваща цялата страна откъм сушата. При последните проучвания през 2005 г. по пътя към портата от север е открит запазен участък от втора крепостна стена.

На Чиракман е проучена трикорабна ранновизантийска базилика с нартекс и екзонартекс, която според открит в долината гръцки надпис, вероятно е била посветена на „Св. Св. Козма и Дамян“. Северно от базиликата е започнало проучването на голяма антична сграда. Тук, върху античните пластове, са открити и средновековни напластявания. Античните пластове не са изчерпани и сградата не е проучена цялостно. Именно този участък ще бъде един от акцентите, където археологическата работа да бъде подновена през настоящата (2016г.) година.

През 2016 г. основната цел на екипът ще бъде да се отстрани растителността от терена, както и да се установи степента на запазеност на архитектурните останки. Това би улеснило бъдещата социализация на обекта. Предвидено е да се извърши подробно и мащабно геофизично проучване, каквото до момента не е правено. То ще позволи да бъде изградена една цялостна представа за обекта и обитаваната в древността площ. Съобразно резултатите от геофизиката ще бъдат заложени и контролни сондажи, които ясно да маркират границите на обитаване и да обосноват бъдещите зони на проучване. Обектът на Чиракман е знаков за гр. Каварна и цялото северно Черноморие. Самият нос е символ на града. Възобновяването на проучванията и социализацията му биха довели след себе си множество позитиви за развитието на културния туризъм в района.

РЕЗЮМЕ НА ПРОЕКТ ОБЕКТ "АНТИЧЕН ГРАД", ПОДОБЕКТ 02 "АНТИЧНИ ТЕРМИ" 2016 г. АР "АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД "ДЕУЛТУМ-ДЕБЕЛТ"

Античните терми са разположени в централните градски части на античната колония Деултум.

Археологическите проучвания на Подобект 02 "Антични терми" започват през 1986 г. от д-р Стефан Дамянов (НИМ - София). След неговата смърт през 1988 г.

разкопките прекъсват за период от 15 години. През 2003 г. проучването на обекта е подновено под научното ръководство на Красимира Костова (ОИМ - Средец).

Изграждането им се свързва с основаването на колонията в края на I нач. на II век сл. Хр. До сега са проучени 2480 м². От направените археологически сондажи в северната зона и предварителни замервания на терена предполагаемата площ на термите е около 7000 кв. м., покриват площ от две инсули. Културните пластове на обекта достигат дълбочини с мощност от 3 на места до 3,65 м. Най - ранните материали са от края на I век, стратиграфията на обекта представя непрекъснато обитаване до IX - X в. свързано с изграждането на средновековния български гарнизон след 812 г.

От термите са проучени три от топлите помещения: калдариум, два тепидариума, два топли басейна, малка писцина и латрината, част от прилежащия източен портика тангиращ източното кардо. В отделни помещения, в много добро състояние е запазена отоплителната инсталация (хипокаустта). Римските терми дават представа за строителните и архитектурни традиции, характерни за големия разцвет на Деултум през римската епоха. Градежът е осъществен със смесена зидария, тухлените пояси включват от четири до шест реда тухли. Канализационната мрежа е прокарана симетрично и се състои от засводени канали, включени в дебелината на основите. Множество декоративни мраморни плочи и корнизи, колоните и капителите, фрагментите от мозайки, говорят за пищната декорация в помещенията. От южната им страна, прилежаща към декумануса е разкрит и проучен нимфеум (светилище на трите нимфи), което във втората половина на V век е преустроено на цистерна и е изградена градска чешма.

Термите са разрушени от силно земетресение във втората половина на IV век. В края на IV началото на V век върху разрушените им части се изграждат жилищни сгради с каменни основи надстроени с кирпич, като на места се преизползват запазени зидове от термите. В средата на V век пожар унищожава жилищните постройки. През третата четвърт на V век върху източните части на Термите се изгражда византийската източна крепостна стена подсилена с бастион, чийто основи са изградени върху пода на хипокауста.

Пространството от вътрешната страна на византийската крепостна стена през втората половина на V век се изграждат складови помещения върху руините на термите. Пожар датиран с монети на император Юстин II (565-578 г) в следствие на славяно - аварските нашествия унищожава складовите помещения. В края на VI век нач на VII в се наблюдава нивелиране на нивата и изграждане на жилищни постройки с каменни основи споени с кал, продължава византийската строителна традиция. Културният пласт от VII - IX в. е нарушен от полувкопани средновековни жилища от IX - X век,

От външната страна на византийската крепостна стена във втората половина на VII в. се изграждат жилищни постройки с каменни основи надстроени с кирпич. В началото на IX век, със завладяването на града от хан Крум започва изграждането на полувкопани жилища с лека конструкция Унищожаването на средновековния пласт от съвременни вкопавания за добиване на строителен материал през периода на 20 - 50 година на XX в и дългото обработване на земята от земеделските кооперации поставя въпроса до кога е обитавана тази част от града.

РЕЗЮМЕ НА ПРОЕКТ

**„АНТИЧЕН ГРАД“, СЕКТОР СЕВЕР „ИМПЕРАТОРСКИ ХРАМ“
АР „АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД “ДЕУЛТУМ-ДЕБЕЛТ**

В зона „А“ на резервата, в северната зона на римската колония Деултум, на лявата надзаливна тераса на Средецка река, при източните строителни граници на с. Дебелт, общ. Средец, обл. Бургаска, северно от Републикански път II-79 Елхово – Бургас. Културните пластове с мощност около 5 м са отложени през римската ранноимператорска, късноримската и ранновизантийската епоха.

През 1986-2012 г. са разкрити части от постройки и съоръжения, сред които са разпознати деструкции на храмове на Асклепий и императорите от Северовата династия, крепостна куртина с бастион, декуманус, източно и западно кардо и прилежащото им римско, късноримско и ранновизантийско застрояване с масов и представителен жилищен и стопански характер.

Светилището на Асклепий е разположено на най-издигнатия застроен терен на колонията на склона на втората речна тераса. В края на II в. сл. Хр. пространството на теменоса на здравеносното божество е унаследено от култова сграда, в която се оказва почит на императорите от Северовата династия. Преустройството вероятно е завършено по време на посещението на Септимий Север в региона на Югозападния Понт през зимата на 194-195 г. сл. Хр. Императорският храм доминира в общия градски сулует като денивелацията на терена е преодоляна посредством терасиране на склона. От изток и юг постройката е непосредствено тангирана от кардо и декуманус, които осигуряват комуникационна и визуална връзка с римските терми. До края на Принципата сградата, вероятно простил с обща дължина на архитрава около 14,40 м, е преустройвана и ремонтирана - след готските нападения и сеизмичната активност в региона в средата-третата четвърт на III в. сл. Хр. В деструкциите ѝ се откриват елементи на йонийски архитектурен ред, декоративна коринтска интериорна мраморна облицовка, части от мраморна статуя на Асклепий, бронзова статуя на Септимий Север, постаменти на статуи на Филип I и Отацилия Севера.

През ранновизантийската епоха функционалното предназначение на постройката и околната ѝ среда е променено. В средата на V в. сл. Хр. от изток и юг тя е фланкирана от новата градска крепостна стена, която прегражда от изток декумануса. Пространствата северно и южно от улицата са заети от верижно наредени помещения и постройки със стопанско-делови характер. До края на VI в. сл. Хр. платното на декумануса и прилежащите му пространства са застроени предимно с едноклетъчни каменно-кирпичени и паянтови градежи, в които са включени части от завареното застрояване. Проучванията са част от програмата за изследване, опазване и социализиране на античните и късноантичните паметници в резервата и в частност на архитектурата и градоустройството на римската колония, късноримския и ранновизантийския град.

През 2016 г. ще продължи проучването на императорския храм - планова схема, обемно-пространствена композиция и околна среда, художествено оформление на интериора, заварена архитектурна среда, строителни периоди и постхрамови преустройства, като се прецизира и функционалната принадлежност, периодите на експлоатация и хронологията на разкритите през 80-те години на XX в. структури.

РЕЗЮМЕ НА ПРОЕКТ

ОБЕКТ №10 „КЪСНОАНТИЧНА СЕВЕРОЗАПАДНА КУЛА “

АР “АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД “ДЕУЛТУМ-ДЕБЕЛТ”

Предвижда се разкриване на северозападната ъглова кула на късноантичната крепост на Деултум заедно с прилежащи части от синхронните западна и северна куртини както

и елементи от предхождащите ги римски и късноримски крепостни стени. Ще продължи и незабавното аварийно консервиране на разкритите градежи.

През 2013 установихме трасето на северната късноантична куртина. През 2014-2015 разкривахме масивна трапецовидно-правоъгълна кула междинна кула. Нейната суперструкция (градежът над тогавашния терен) е запазена на височина 4 м в отлично състояние. Кулата и късноантичната фортификация на Деултум (която проучвам от 2003 г. насам) са издигнати след 383/408 г. и преди 402/450 г. Формата на кулата е без аналог в античната фортификация. По-късно, в периода след 457/474 и преди 491/518 г. защитената късноантична площ е стеснена като северната куртина е подсилена и включена в последната крепост на античен Деултум. Тя е разрушена от аваро-славянска атака скоро след 574 г.

През 2016 г. целим да разкрием северозападния ъгъл на късноантичната крепост през нейния последен етап, знаейки трасетата на неговите северна и западна куртини. Така не само ще попълним плана на крепостта за периода края на V □ края на VI век, но преди всичко ще проверим както трасето на северната римска куртина, която е застъпена от трапецовидно-правоъгълната кула, така и западната граница на първия етап на късноантичната крепост (края на IV □ началото на V век) □ накратко, ще обогатим сериозно с минимални усилия научното познание за укрепителната система и топографията като цяло на най-стария римския град на България.

Разкопките през 2016 трябва да разкрият в значителна степен северозападния ъгъл на късноантичната крепост на Деултум. В дългосрочен план те ни приближават от една страна до нейното научно обнародване, а от друга и не по-малко важна □ до експониране на мащабния и отлично запазен архитектурен комплекс в северния край на Деултум, състоящ се от северната крепостна стена и храма на императора.

РЕЗЮМЕ НА ПРОЕКТ АР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ”, ОБЩИНА ПРЕСЛАВ, ОБЛАСТ ШУМЕН – ВЛАДЕТЕЛСКА ЦЪРКВА – НЕКРОПОЛ

Основните цели на изследването, са съставянето на пълна картина на антропологическите характеристики и на всички свързани с тях биометрични данни на населението обитавало следстоличен Преслав, както и на неговите бит, материална и духовна култура. Досега, около „Владетелската църква” са разкрити общо 512 гроба. Част от тях са от Ранния (византийски) следстоличен период – края на X – първата половина на XI в., а друга от времето на Второто българско царство – края на XII до началото на XIV век. За изграждането на максимално достоверни и меродавни изводи е необходимо цялостно разкриване на обекта, прецизно документиране и впоследствие диференциране на двата етапа от функционирането му, техните специфики и различия. От особена важност е и регистрирането на всички физиологични промени настъпили в облика на двете групи население използвали некропола. Затова се надяваме и през 2016 г. да продължим работата в неразкрития до момента северен сектор на обекта. Наред с некропола, който стратиграфски стои най-късно в хронологическата скала на града, разбира се, ще бъдат напълно проучени и документирани всички възможни новооткрити паметници и структури – движими и недвижими, от предшестващите го периоди – Столичен и Предстоличен. Както винаги, обемът на работата, ще бъде съобразен с предоставеното от МК финансиране.

РЕЗЮМЕ НА ПРОЕКТ

КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ АГАТОПОЛИС ГР.АХТОПОЛ, ОБЩ. ЦАРЕВО

През 2014-2015 г. на площ от 480 м² се разкриха участък от крепостната стена с дължина 32 м, две външни и две вътрешни кули, и проходът на една от портите на късноантичния град. Наблюденията по време на разкопките и документирането на строежите ни позволиха да възстановим цялостния облик на архитектурния ансамбъл на Северната порта на античния и средновековен Ахтопол (обр. 3).

Техниката на градеж е прецизна, с двулицева зидария от добре подравнени лица на каменни блокове, споени с бял хоросан и пълнеж от ломени камъни, залети с хоросан. Различните периоди се характеризират с различни строителни похвати: Късна античност – суперструкция от двулицева зидария с лица от дялани камъни, споени с бял хоросан, пълнеж от ломени камъни, залети с бял песъчлив хоросан, субструкция от ломени камъни с обилна заливка от бял хоросан. В градежа, на границата между лицевата зидария и ядрото, ясно личат отпечатъци от хоризонтално поставяни дъски за нивелиране и пластичност на градежа; Средновековие – дялани и ломени камъни на калова спойка, без видима подредба; Късно средновековие и Възраждане – средно големи ломени камъни на калова спойка, които ограждат улей-основа за издигане на паянтов плет.

Крепостната стена е с фронт на север, с дебелина 1,85 м. От изток е регистрирана правоъгълна кула с дължина 5,95 м, запазена ширина 4,50 м и дебелина на стените от 1,80 до 1,95 м. Най-източната част на кулата е разрушена и пропаднала по стръмния скат към морето. Това е североизточната ъглова кула на крепостта. На 15 м западно от ъгловата кула, е разкрита втора правоъгълна кула, широка 4 м, с дебелина на стените 1,90 м. На 3 м западно беше разкрита трета кула със същите размери. Тези две кули са фланкиращи прохода на портата, който е широк 2 м и дълъг 6 м.

От вътрешната страна на куртината в един по-късен период (след началото на X век) са долепени на фуга две сгради, които са огледални на външните кули. По този начин проходът на северната порта е станал два пъти по-дълъг и съответно много по-лесно отбраним. В източното вътрешно помещение се откриха два питоса *in situ*, както и фрагменти от още няколко питоса и амфори, което означава, че помещението, независимо дали е имало отбранителни функции или не, е било използвано като склад.

Крепостната стена е издигната в началото на VI в., като по-късно е претърпяла поне две преустройства, едното във втората половина на VI в., а другото в Късното средновековие.

При разкопките се достигна и до по-ранен – античен пласт, запазен на място, който не е компрометиран с по-късни материали. Хоросановата замазка на пода на портата и кулите възсяда зид от ломени камъни с посока югоизток-северозапад. Стената е част от жилищна сграда, която е опожарена. Сред инвентара и се откриха монети на император Теодосий II (408–450), 7 глинени лампи от средата на V век, фрагменти от амфори от средата на V век и множество други находки. Сградата престава да функционира в края на V век и може да служи за *terminus post quem* за изграждането на крепостната стена (обр. 4).

През 2015 г. голяма част от работата беше съсредоточена върху проучването и отстраняването на съвременните зидове, построени през 2^{ра} половина на XX век и попадащи върху архитектурния комплекс на портата. Пред северното лице на крепостната стена се разкри линия на зид – част от стената, разкрита източно от алеята при предишните проучвания.

Проучена беше вътрешността на двете привратни кули. Установи се, че зидовете

им са фундаментирани директно върху скалата. При снемането на насипа във вътрешността на кулата беше установено, че северозападният ъгъл на кулата е бил разрушен, след което кулата е преправена. Изграден е по-тънък зид, който прегражда северния фронт на кулата косо, съкращавайки пространството на вътрешността, така че да не се налага преизграждането на нов северозападен ъгъл. Характеристиките на градежа на преправката – по-малки ломени камъни, слабо споени с хоросан и с лицева замазка само отвътре, го датират в Късното средновековие.

Изследван беше теренът пред външното лице на портата, вследствие на което за пръв път се разкриха цялостните очертания на привратните кули. Установи се, че отвън кулите имат цокъл, широк 40 см.

Пред входното пространство се проучи настилка от каменни плочи – най-вероятно фрагмент от улица, водеща от северната порта извън крепостта.

Във вътрешността се проучи горната част на сграда, ориентирана изток-запад. Стените и са изградени от дребни ломени камъни на калова спойка. Непосредствено на запад от тази сграда бяха проучени двата гроба – част от късносредновековен християнски некропол, което означава, че сградата най-вероятно е късносредновековна църква, което ще се провери през следващия археологически сезон.

Геофизичните проучвания на юг от северната порта показаха наличие на сгради. За да се провери тази информация, се пусна една проучвателна траншея, в която се разкриха части от трасетата на 3 сгради.

Най-важният резултат, постигнат при тазгодишните разкопки, е стратиграфският анализ, на базата, на който с голяма точност датирахме строителните периоди на крепостта. При проучването на вътрешността на западната привратна кула преминахме последователно през двата късноантични строителни периода. Под хоросановата подова замазка от първия строителен период на крепостта се откри златна монета на Юстин I. Монетата е изключително добре запазена, не е била в обръщение, тъй като все още е с производствения си гланц, което означава, че тя е отличен *terminus post quem* за изграждането на крепостта в началото на VI в. Многобройните монети на Юстиниан I, Маврикий Тиберий и Юстин II, открити под и над подовата хоросанова замазка от втория строителен период, поставят преправянето на крепостта и стеснението на портата в третата четвърт на VI в. Последните ремонти и преправки на фортификационните съоръжения следва да се датират в края на XIV– началото на XV век според открития подемен материал.

РЕЗЮМЕ НА ПРОЕКТ СЕЛИЩНА МОГИЛА ГОЛЕМИЯ ОСТРОВ С. ДУРАНКУЛАК, ОБЩ. ШАБЛА

„Археологически обект Дуранкулак” е един от най-значимите археологически комплекси в България, включващ селища и некрополи от праисторията до ранното средновековие. Тук е открита и най-ранната каменна архитектура в Европа (извън Гърция) – от V-то хил. пр.Хр. Известен на световната научна общественост Дуранкулак бързо набира почитатели сред посещаващите България туристи и е една от новите туристически дестинации.

Проектът „Дуранкулак, врата към цивилизацията” има за цел допроучване на праисторическото селище с най-ранната каменна архитектура в Европа, това на „Големия остров”, както и популяризиране резултатите от археологическото изследване с цел социализация на обекта. За постигане на тази цел ще се продължи

проучването на северозападната част от праисторическото селище, а откритите жилища ще се подготвят за експониране. В края на проекта ще се подготви и научна публикация представяща резултатите от проучването на енеолитното селище, като се изготвят и 3D модели на отделните селища (от праисторията, късната бронзова епоха, античността и ранното средновековие). Позиционирането на праисторическото селище "Големия остров" при Дуранкулак в културното пространство на Европа ще допринесе за изясняване доминиращата роля на това селище над останалите в района, което по своеобразен начин ще потвърди предположението, че „Големия остров” при Дуранкулак е бил един от центровете както на късната култура Хаманджия, така и на протоцивилизацията - култура Варна.

На базата на резултатите от изследванията по проект „Дуранкулак, врата към цивилизацията” съвместно с община Шабла ще се изготвят съпътстващи такива за цялостно експониране на археологически комплекс Дуранкулак. Изготвянето на туристически материали (мултимедии, брошури, гайдове и др.) ще се базират на реалните резултати от археологическото проучване, чрез което ще се разпространяват научните знания придобити по време на археологическите проучванията с.м. „Големия остров”.

РЕЗЮМЕ НА ПРОЕКТ АР „РАННО СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ПРЕСЛАВ” – ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР – СЕВЕР

Най-значими във втората столица на България и с изключителна важност за историята на българската държавност през ранното средновековие, са останките от дворците на владетеля и представителните монументални постройки, образуващи властовия център на държавата. Разкритите вече части от комплекса са разположени на около 10 дка площ на тераси, слизащи от запад към изток. Те включват представителната Тронна палата, образуваща градоустройствения център, свързана с още три сгради, оформящи затворено дворно пространство и свързани с личността на владетеля. Заедно с други корпуси, разположени към изток, те образуват площадно-градинско пространство, самостоятелно и изолирано със стена. То е затворено към север от Владетелската базилика – най-голямата и представителна храмова постройка. Проследяването на напластяванията от различните периоди, отразява промените, настъпили в градоустройството и живота на населението на столицата между XI-XIV в. и съдбата на столичния център през османския период.

Още при подготовката за честванията на 1300-годишнината на Българската държава и 1100-годишнината от превръщането на Велики Преслав в столица на България бе подготвена дългосрочна програма за проучване, част от която са и обектите, посочени в проекта. През 2014 г. бяха приключени успешно предвидените дейности по експониране и социализация на част от сградите в центъра (Оперативна програма „Регионално развитие” 2007-2013 на ЕС), оформянето на комплекса и подходите на посетителите към него. Необходимо бе да се разкрият и проучат терените северно от най-важните му сгради, накъдето са обърнати и главните фасади. Още през деветдесетте години на XX в., при разкриване фасадата на дворците и северните им части, стана ясно, че на 5,00 м разстояние от тях, се очертава оградата на пространство, в което тогава беше известна само разпределителна водопроводна шахта. Предполага се, че тази неделима част от дворците е имала стопански и организиращи функции по

отношение на дворцовия град. Разкриването на това пространство ще допринесе за постигане на видимост и ефект от изгледа на монументалните постройки при приближаването на посетителите към комплекса и ще допринесе за възприемането му в неговия завършен вид.

През 2015 г. бе започнато проучването на източната част на този сектор, чиято ограда преминава успоредно на главната улица към входа на дворците и Дворцовия център. В резултат, стана ясно, че масивната каменна ограда е затваряло значително по размери пространство с навеси в тази част на двора, вероятно за отвеждане на конете на посетителите на комплекса.. Допълнителни данни се получиха за строителната история на дворците и целия комплекс и съдбата на центъра през късното средновековие.

Програмата за проучвания през 2016 г предвижда продължаване на разкриването на ограденото пространство в западна посока и слизание под нивото от X в. в площадното пространство пред фасадите. Ще се продължи и проучването на станалото известно дървено съоръжение под нивото на Владетелската църква, разкрито северно от нея и проучвано през 2014 и 2015 г, което има отношение към най-ранните строежи в бъдещия център.

Като елемент от цялостната програма за проучване на Центъра на втората столица, секторът е от изключителна важност за приключване на цялостното проучване и окончателната обработка на научните данни за пълна публикация на резултатите от дългогодишните проучвания. С изследването на този сектор дворците ще се представят като комплекс най-важен за столицата и държавата с всички свои части. Очакванията за цялостното разкриване на непроучена част от тях, са свързани с характера на бита на обитателите на дворците и тяхното обслужване, както и установяването на промените, настъпили в градоустройството и използването на терените и съоръженията на дворцовия център, след като Преслав престава да бъде столица.

РЕЗЮМЕ НА ПРОЕКТ АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД НИКОПОЛИС АД НЕСТУМ ОБЩИНА ГЪРМЕН

Сграда I е в югоизточния ъгъл на укрепението на античния и средновековен град Никополис ад Нестум. Установена е заемащата от нея площ (повече от 1 дка), стратиграфията, хронологията и плановата схема. Правилна квадратна структура, в първоначалния си вид тя има перистилен план с централен двор от 100 кв.м. с кладенец в центъра, дълбоки портици от четири страни и 15 помещения, които верижно го обикалят. Входът с пропилеи е на северната стена. Сградата има дълга история на ползване, разрушения и ремонти. Установени са етапите им. По време на разкопките са открити материали, които насочват към ползването ѝ през различни епохи и нейния характер на резиденция със значение в живота на града. Издигната е през II в и теренът ѝ е използван до XIX в

Проучванията през 2012-2015 г, финансирани по проекти на Министерство на културата, доведоха до голям напредък в разкриването и получаването на нови данни с научна стойност и необходимостта то да бъде завършено окончателно.

Проектът предвижда разкриване на помещения 13,14,15 по западния фронт на сградата и откриване на западната и северна фасади на разстояние от 2 м, за да бъде освободена сградата от насипи от тези видими откъм градското пространство страни. В тези помещения се откриват значителни данни за стратиграфията и ползването на сградата. Цялата западна част на сградата е претърпяла сериозни преустройства и е дала и нови функции на античната резиденция с ликвидиране на централната част на западния портик и помещенията зад него и издигане на това място на църковна постройка. Засега

това е единствената църква, разкрита на територията на укрепеното през IV в пространство на града. Църковната постройка е издигната през V в и има връзка с вероятната нова употреба на градската вила като резиденция на епископията, чието съществуване е известно до XI в.

В проекта се предвижда разкриване и временна консервация на многоцветната подова мозайка в едно от помещенията(11), открита през 2014 г., което е желателно да стане през настоящия сезон.

Окончателното проучване на сградата дава и се очакват още значителни резултати, наблюдения и сравнителен и доказателствен материал, които биха дали възможности за научна интерпретация на факти от историята и културата на тази част от Балканите и българските земи. В същото време като част от една забележителна с природата и културата си среда, представянето на града и включването му в интересите на културния туризъм, имат голямо значение за отваряне на този район за посещения и могат да превърнат този единствен по мащабите и значението си за този район археологически обект в един от значимите фактори за стабилизация и траен източник на траен ресурс за устойчиво развитие на района. Резултатите от изпълнението на задачите по два проекта досега, от които единият именно свързан с представянето на сграда I, са обнадеждаващи.

Към проекта е представен план на частите от сградата - обект на разкриване през 2016 г, както и подробна предварителна план-сметка, която превижда изпълнение на така поставените задачи за постигане на целите по изучаване и социализация на тази част от резервата.

Теренните проучвания в 21 работни дни през м. юли, август на 2016 г предвиждат подготовка на документация, както и обработка и подготовка на резултатите от проучванията за публикация.

Необходимите средства за изпълнение на задачите през 2016 г. са 41 000 лв. по предварителната план-сметка.

РЕЗЮМЕ НА ПРОЕКТ ПРОВАДИЯ – СОЛНИЦАТА ГР. ПРОВАДИЯ

Археологическите проучвания на най-стария в Европа праисторически солодобивен център Провадия-Солницата започнаха през 2005 г. Теренната работа даде изненадващо добри резултати, които вече позволяват съвсем обосновано да се говори за откриването на първия в Югоизточна Европа градски център, датиран в средата и втората половина на V хилядолетие пр. Хр. Площта му засега е над 200 дка. Причината за специфичното изпреварващо обществено развитие на региона около Варненските езера по това време е значителният по обем добив на сол край Провадия и търговията с нея на далечни разстояния. На провадийската сол се дължи и богатството, оставено в „златния“ Варненски халколитен некропол.

Голямата важност на праисторическия паметник Провадия-Солницата се определя както от значимостта на научните резултати за праисторията на Европа, така и от възможността за социализиране на паметника. Акценти в проекта за финансиране на теренните археологически проучвания през 2016 г. са по-нататъшното проучване на първата в Европа цялостна затворена каменна крепост от периода 4700 - 4200 г. пр. Хр., продължаващо проучване на солодобивни съоръжения от късния неолит и от късния халколит, проучване на централната част на къснохалколитния некропол, оказал се оказва сложен обреден комплекс, търсене на нови гробове от среднохалколитния некропол, издирване на по-ранния къснохалколитен некропол и издирване на

керамичния производствен център.

Ако детайлизирам целите на теренното проучване през 2016 г. то трябва да бъде резюмирано така:

- На селищната могила:

1. Продължаване на проучването на втората къснохалколитна каменна крепостна стена.
2. Допроучване на дълбокия кладенец от третата отбранителна система.
3. Действия по разширяване на проучваната площ към вътрешността на къснохалколитното селище (вътрешната зона на цитаделата).

На солодобивния комплекс:

Продължаване проучванията в СИ част с оглед разкриване на още солодобивни съоръжения от късния неолит и новия вид съоръжения от късния халколит

На некропола от края на халколита: Разширяване на проучваната площ в западна и източна посока с оглед обхващане на цялата му централна му зона.

На среднохалколитния некропол:

Издирване и проучване на нови гробове, останали след корекцията на реката.

Издирване на некропола от по-ранните фази на късния халколит

Издирване на керамичния производствен център

Успоредно с теренното проучване се предвиждат *консервационно-реставрационни дейности* под ръководството на хабилитиран специалист-реставратор, включен в списъка по чл. 158а от Закона за културното наследство (срв. документа по т. 9). Това се отнася преди всичко за втората каменна стена, разкрита през миналия археологически сезон. Налагат се в необходимия обем не само с оглед запазване на разкритата археологическа субстанция, но и с оглед възможности за скорошна социализация на паметника.

РЕЗЮМЕ НА ПРОЕКТ АНТИЧЕН ГРАД ХЕРАКЛЕЯ СИНТИКА С.РУПИТЕ, ОБЩ.ПЕТРИЧ

Предвиждам през 2016: да изчерпим културния пласт в късноримската гражданска базилика навсякъде до нейния под с евентуално изследване на заварени културни пластове; да продължим проучването ранноелинистическата сграда, което ни осигурява първа достоверна археологическа информация от структури *in situ*/на място за ранната история на града; да определим местоположението на СИ ъгъл на форума след като вече знаем северозападния; да консервираме аварийно разкритите градежи както и да запълним с машини проучените дълбоки и опасни сондажи до определеното експозиционно ходово ниво, което застиламе с филц.

РЕЗЮМЕ НА ПРОЕКТ ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР – ЦИТАДЕЛА АР „РАННО СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ПЛИСКА”

През 2015 г. Проектът за ТАП на обект «Дворцов център – Цитадела в НИАР «Плиска» не бе сред проектите, които бяха одобрени и получиха държавна финансова подкрепа, поради което планираните за сезона разкопки не бяха извършени. Ето защо настоящият Проект за ТАП на обекта през 2016 г. е по същество идентичен с този от миналата година, с тази разлика, че тук мотивационната част е значително разширена.

Обектът е от първостепенна важност за научното изследване и популяризиране на културно-историческото наследство от епохата на ранното българско средновековие. Разположен в центъра на НИАР „Плиска”, той е идентифициран безспорно като мястото, където през VIII и IX в. се е разполагал домът на владетелите на България.

Повече от 110-годишната история на археологическите проучвания на обекта има за краен резултат неговото фактическо подразделяне в две зони – Западна и Източна, разделителната граница между които минава по линията следваща източната стена на Езическия храм.

В днешно време т.н. Източна зона на Цитаделата е в състояние на рязък експозиционен контраст в сравнение с останалата част на обекта, където през 2012 г. дейностите по експониране и социализация на ансамбъла от дворцови сгради и разположени между тях вътрешни дворни пространства бяха завършени

От 2011 г. насетне разкопките на обект «Дворцов Център – Цитадела» в Плиска бяха съсредоточени само в *Източната зона* (обща площ 4 400 кв. м) и понастоящем са в заключителната си фаза. Тяхното скорошно приключване би било от голямо значение за разкриване на разположените във вътрешността паметници на т.н. Източна зона на Цитаделата и изясняване на нейната функция през Столичния период на Плиска.

До 2010 г. вътрешното пространство на т.н. Източна зона не бе изследвано с разкопки, по причина на наложилото се още през 30 - 50-те години на миналия век схващане, че там не може да се очаква откриването на останки от дворцови сгради.

Така проблемът за функционалната характеристика на зоната, която представлява неделима част от структурата на укрепения жилищен дворец в Плиска, остава открит. Предлаганите досега нееднозначни решения - градинско пространство, стопанско-домакински двор, полифункционална зона, са неприемливи, тъй като са лишени от емпирична обосновка.

Проучванията проведени през 2011-2014 г. (общо проучена за четирите сезона площ от 1300 кв. м), във вътрешността на т.н. Източна зона на Цитаделата, добавиха нова данни, които са от съществено значение за решаването на проблема. Във вътрешността на двора, в необхванати с разкопки терени, бяха регистрирани негативните останки от различни по план и предназначение дървени конструкции – сгради и огради от столичния период на Плиска (VIII-IX в.).

Проучванията на обекта през 2016 г. ще обхванат площ от 300 кв. м и ще бъдат съсредоточени в два сектора:

Сектор „Голяма дървена сграда” Един от акцентите е по-нататъшното проучване на останките от т.н. „Голяма дървена сграда”, датирана в кр. VIII- ср. IX в. Планираното допроучване на сградата по цялата ѝ дължина би обогатило в значителна степен възможностите за характеристика на паметниците на дървената архитектура от ранните фази на Столичния период в Плиска. Ако с разкопките се потвърди нашата предпазлива догадка за ритуалната функция на тази най-голяма от проучените до момента дървени сгради в т.н. Източна зона на Цитаделата, това ще даде още една и принципно нова насока за решаването на дискуссионно стоящият въпрос: Как е било устроено и за какви нужди се е ползвало пространството в тази част на тухленото

укрепление ? Налице е реална перспектива за идентифициране на неизвестна досега зона за ритуални практики в Цитаделата, средоточие на която може да се окаже именно т.н. «Голяма дървена сграда».

Сектор «Беседка с тухлен под». Друга основна задача на разкопките е завършване на проучванията в квадратите на изток и на север от т.н. „Беседка с тухлен под” и получаване на повече информация за нейната функция. Съоръжението, което засега е единствената цялостно проучена структура в Източната зона на Цитаделата, бе разкрито на север от т.н. Сграда D през 2012 г. Съобразно стратиграфският контекст и находки от битова керамика, „Беседката” се датира във втората половина на IX в.

Като особено перспективни за проучване се очертава квадратите в северната част на сектора с „Беседката”. Тук съществува добра перспектива за разкриване на останки от неизвестна досега дворцова сграда или някаква друга архитектурна структура с монументален градеж. Непосредствената задача на разкопките през 2016 г. ще бъде да се проследи в хоризонтален план установеният през 2014 г. дебел слой с хоросанов трошляк, който според находки на битова керамика може да се датира във втората половина на IX в.

Както през всички предишни археологически сезони, налице е възможност да се попадне на находки с висока научна стойност и с качества за експониране, особено при изчерпването на т.н. „преотложен археологически насип”, образувал се при разнасянето на депата от старите разкопки в тази зона на Цитаделата.

Дългосрочната стратегия за проучване на обекта предвижда възобновяване на прекъснатите през 2015 г. системни разкопки в т.н. Източна зона на Цитаделата и тяхното продължаване като ежегодни, с крайна цел - проучване на цялата площ в т.н. Източна зона на Цитаделата. При оставаща за проучване площ от 900 кв. м и при ежегодно осигуряване на финансиране в размер съпоставим с досегашният, за осъществяване на посочената по-горе крайна цел ще са необходими 3 археологически сезона.

След приключване на теренното проучване се предвижда извършване на дейности за временна и/ или аварийна консервация на останките от разкритите архитектурни субстанции, съобразно предписание на лицензиран специалист по консервация и реставрация на археологически паметници към Министерство на културата, съгласно чл. 165 от ЗКН.

РЕЗЮМЕ НА ПРОЕКТ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ „СБОРЯНОВО”

Тракийският град от ранноелинистическата епоха, проучван вече над три десетилетия в Археологически резерват „Сборяново”, е един от най-големите градски центрове в Тракия, изявен археологически. До загиването си от мощно земетресение около средата на III в. пр. Хр. градът изживял възходящо развитие като мощен политически и икономически център. В рамките на значителна обща площ от ок. 30 ха изпъква мощно укрепено ядро върху платото (цитадела), свързано със силно укрепен квартал (*basileia?*) върху провлака на югозапад, „долен град” в низината на север, жилищни квартали и стопански структури („подградия”) по южните и северните склонове на платото. Аргументирана е хипотезата, че градът би могъл да се идентифицира с *Хелис* - столицата на Дромихайт. Проучването на обекта е от първостепенна важност за изясняване на политическия, икономическия и културния живот на Североизточна Тракия през Ранноелинистическата епоха, а и в Тракия като цяло.

2. Проектът предвижда за периода от следващите 4 години да се постигне значителен

напредък в изясняването на основните характеристики на два важни участъка от структурата на тракийския град :

1. Югозападен квартал
2. Южна порта с крепостната стена на запад от нея.

Проучванията в Югозападния квартал ще доведат до разкриването на по-големи участъци от южната и югоизточната му укрепителна система, доразкриването на голяма сграда с ритуални функции (с есхара) и разкриване на структури от предполагаемия резиденциален комплекс на гетската столица (basileia). Проектът предвижда и доразкриване на късноелинистически структури в северозападната част на проучвания през последните сезони участък на Югозападния квартал. Проучванията при Южната крепостна стена (западно крило) и крепостната стена на запад от нея, до сграден комплекс в сектори 200-201, ще изяви характеристиките на тази част от укрепителната система и вероятни сгради и структури, долепени до стената или изградени в близост до нея. Проучванията в двата участъка на града ще добавят важна информация за укрепителната му система, военното дело, жилищната и обществената архитектура, хронологията на селището и бита на неговите обитатели. Проучванията в двата сектора ще създадат условия за консервация и експониране на крепостните съоръжения, сгради и други структури, и, поради близостта им с вътрешнорезервацията път за туристически посещения, ще създадат предпоставки за обогатяване на туристическите маршрути.